UCZEŃ CUDZOZIEMSKI W ŚRODOWISKU SZKOLNYM

ORGANIZACJA ADAPTACJI I NAUCZANIA

Zgodnie z danymi GUS szacuje się, że w samym tylko 2021 r. do Polski przybędzie około 220 tys. osób spoza jej granic z zamiarem osiedlenia się. Wielu cudzoziemców przybywa z całymi rodzinami, w tym dziećmi, które zgodnie z obowiązującym prawem stają się beneficjentami polskiego systemu oświaty. Zjawisko migracji mimo pandemii nasila się, dlatego dobrze, aby pracownicy szkół byli gotowi stawić czoło wyzwaniom, jakie niesie ze sobą praca z uczniem z innego kręgu kulturowego.

Wpływ kultury na to, kim jesteśmy

Wolna internetowa encyklopedia podaje, że kultura to „całokształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa. Kulturę można określić jako ogół wytworów ludzi, zarówno materialnych, jak i niematerialnych: duchowych, symbolicznych, takich jak wzory myślenia i zachowania". Ogólnie aspekty kultury będziemy dzielić na materialne i niematerialne – i w każdym z tych wymiarów, będą one mieć znaczący wpływ na rozwój ludzi wychowywanych w danej kulturze.

Na kulturę materialną składają się fizyczne wytwory społeczeństwa. Kultura materialna jest przekazywana z pokolenia na pokolenie, podobnie jak kultura niematerialna, czyli duchowe wytwory społeczeństwa stanowiące oś życia społecznego, a więc wychowania. Wśród nich dominują wiedza i przekonania, poglądy na temat świata, idee abstrakcyjne, np. dotyczące istnienia Boga czy życia po śmierci. Kolejnym aspektem kultury niematerialnej są wartości. Mówią one o tym, co jest dobre, słuszne i pożądane zarówno z perspektywy społeczeństwa, jak i życia jednostki. Wartości stanowią kontekst, w którym są ustanawiane i uzasadniane normy społeczne. Wartości są podstawą oceny działań i fundamentem dla społecznych norm. Normy oddane w formie przepisów i regulacji nakazują odpowiednie zachowanie w szczególnych sytuacjach. Struktura norm społecznych jest podzielona na zwyczaje, obyczaje i prawa. Wpływają więc one dalece na codzienne życie i podejmowanie decyzji na każdej płaszczyźnie. Począwszy od rutynowych czynności i nawykowych działań po zachowania związane z relacjami, życiem zawodowym czy podejściem do dóbr materialnych. W każdej kulturze będzie istnieć również tabu oznaczające obyczaje, które w danym kręgu kulturowym powinny być nieobecne. Idą za nimi prawa, które są normami ustanowionymi i wymuszonymi przez władzę polityczną, bazującymi jednak i zgodnymi przeważnie z przyjętymi kulturowo normami.

Wszystko powyższe znacząco kształtuje nas jako ludzi wychowanych w danej kulturze.

Triandis podkreśla związek tych elementów ze sposobem funkcjonowania jednostki ludzkiej, definiując kulturę jako: „Niewyartykułowane założenia, sposoby działania zinternalizowane do tego stopnia, że ludzie ich nie kwestionują; system powszechnie występujących praktyk (skryptów); system znaczeń i przekonań".

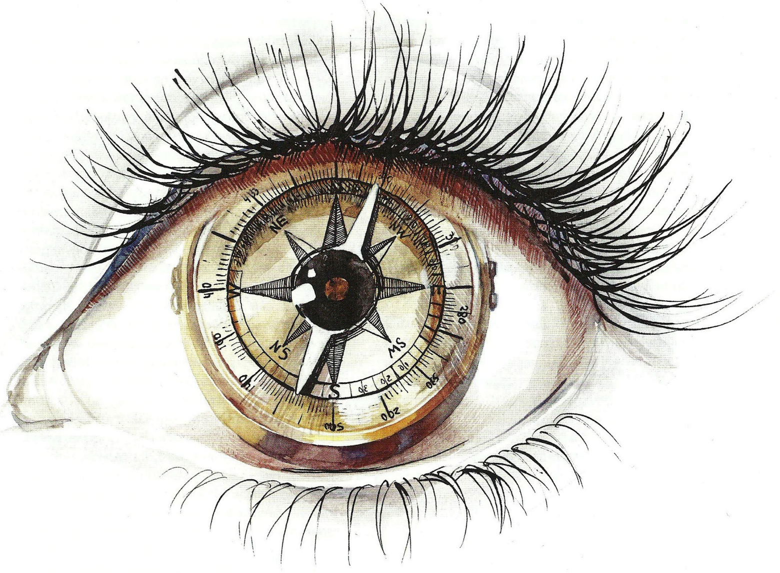

Kluckhohn, redefiniując pojęcie kultury, pisze o tym, że składają się na nią wzory sposobów myślenia, odczuwania i reagowania, nabyte i przekazywane głównie poprzez symbole stanowiące ich wyraz w wytworach ludzkich, znamienne osiągnięcia grup ludzkich; zasadniczy trzon kultury stanowią tradycyjne (tzn. historycznie narosłe i wyselekcjonowane) idee, a szczególnie związane z nimi wartości, które rzadko podajemy w wątpliwość.

Kulturowa tożsamość odgrywa istotną rolę w procesie poznawania różnic międzykulturowych, a składa się na nią suma wiedzy danej osoby o jej przynależności do określonej grupy społecznej oraz stosunek emocjonalny danej osoby do kultury własnej i wyznaczanych przez nią wartości. Z podobnym czasami jak Twój „pakietem kulturalnym", lecz często zupełnie różnym, przybędzie do szkoły cudzoziemskie dziecko. W tym momencie warto zadać sobie podstawowe pytania:

- Co wiem o kraju mojego ucznia, tj. o normach kulturowych, zwyczajach, religii, w jakiej został wychowany?
- Jakie wartości są wyznawane w kulturze kraju pochodzenia ucznia?
- Jak kształtują się relacje rodzinne w kulturze ucznia?
- Jaki jest stopień znajomości języka polskiego ucznia?
- Jak wyglądał system szkolny ucznia przed jego przybyciem do polskiej szkoły?
- Jaki jest stosunek ucznia do przeprowadzki?

Wychowanie do międzykulturowości

Badaczka i działaczka na rzecz multikulturowości w Polsce Edyta Januszewska mówi tak: „Międzykulturowość odbywa się na wielu płaszczyznach i jest procesem obejmującym nauczycieli, uczniów, rodziców, władze oświatowe oraz środowisko lokalne, w którym znajduje się szkoła. Proces ten odnosi się do komunikacji pomiędzy wszystkimi wspomnianymi kluczowymi dla szkoły aktorami oraz dotyczy transmisji wiedzy, kształtowania postaw, nabywania nowych umiejętności i kompetencji w zmieniającej się kulturowo i społecznie przestrzeni szkoły".

Alfred Holzbrecher i Ulf Over mówią o kluczowych elementach tego procesu:

- zorientowanie na zasoby i kapitał kulturowy uczniów;

- Jak postrzegane są role (męskość vs. kobiecość) w kraju pochodzenia ucznia?

- nauczanie nowego (zgodnego z aktualnymi wyzwaniami) obchodzenia się z różnorodnością w szkole;

- kształtowanie nowych wymiarów kultury szkoły w warunkach różnorodności społecznej i kulturowej;
- realizacja treści edukacji międzykulturowej w kontekście przemian migracyjnych;
- kształcenie językowe powiązane z nabywaniem kompetencji międzykulturowych;
- międzykulturowa praca szkoły z rodzicami jako istotnymi partnerami procesów wychowania i kształcenia;
- wykorzystanie doświadczeń i biografii nauczycieli i rodziców (z innych kręgów kulturowych), jako agentów zmiany;
- międzynarodowa i międzykulturowa kooperacja w przestrzeni edukacyjnej, odnosząca się do realizacji projektów ze szkołami z zagranicy, ze szkołami dla mniejszości oraz wymiana uczniów w projektach partnerskich szkół;
- kształcenie nauczycieli zorientowane na nabywanie międzykulturowych kompetencji.

Wraz ze wzrostem możliwości podróży i poziomu życia lawinowo zaczęła wzrastać liczba osób zmieniających swoje miejsce zamieszkania w poszukiwaniu lepszych warunków do życia, w tym lepiej płatnej pracy i korzystniejszego stosunku zarobków do wydatków.

językiem, praktykujących odmienny styl życia nie budzi już tak wielkiego zdziwienia i obaw, jak w małych miejscowościach. Aby oswajać te lęki, uczyć harmonijnego współżycia na styku kultur, czerpać z ich różnorodności i umieć szanować inność – powstało wiele fundacji i projektów mających za zadanie szerzyć ideę wielokulturowości. Wreszcie zajęły się nią rządy, tworząc stosowne ustawy.

Obowiązki formalne szkoły

Warto być świadomym, że praca nauczyciela z uczniem cudzoziemskim nie jest wynikiem tylko jego dobrej woli lub obowiązkiem narzuconym przez dyrektora, ale wynika bezpośrednio z ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1915). Podstawy prawne przyjmowania cudzoziemców do przedszkoli i szkół w Polsce określa art. 94a tego aktu prawnego wraz z aktem wykonawczym – rozporządzeniem MEN z dnia 23 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia osób niebędących obywatelami polskimi oraz osób będących obywatelami polskimi, które pobierały naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1283). Ustawa określa, że osoby niebędące obywatelami polskimi korzystają z nauki i opieki w publicznych placówkach edukacyjnych na warunkach identycznych jak obywatele polscy. Dotyczy to zarówno zajęć podstawowych, jak i kółek zainteresowań czy opieki świetlicowej oraz transportu do i ze szkoły. Co więcej, uczeń cudzoziemski ma prawo do dodatkowej, bezpłatnej nauki języka polskiego w wymiarze nie mniejszym niż dwie godziny tygodniowo, jeśli nie zna go na poziomie wystarczającym do korzystania z nauki. Ma on również prawo do pomocy tzw. asystenta nauczyciela, który w praktyce jest asystentem dziecka cudzoziemskiego przez okres do 12 miesięcy od jego przybycia do szkoły.

Czym w ogóle jest ten odpowiadający potrzebom XXI wieku trend – wychowania międzykulturowego? Wraz ze wzrostem możliwości podróży i poziomu życia lawinowo zaczęła wzrastać liczba osób zmieniających swoje miejsce zamieszkania w poszukiwaniu lepszych warunków do życia, w tym lepiej płatnej pracy i korzystniejszego stosunku zarobków do wydatków. Sądząc po danych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny, Polska jest krajem, do którego chętnie i w dużej liczbie przybywa co roku wielu obcokrajowców, w tym w znaczącej przewadze zza naszej wschodniej granicy. Bliskość geograficzna nie oznacza jednak koniecznie bliskości kulturowej. Tym bardziej w przypadku przybyszów z dalszych zakątków świata, których kuszą korporacyjne zyski. W dużych miejscowościach widok osób o odmiennym kolorze skóry, mówiących innym

Asystent międzykulturowy

Asystent międzykulturowy ma za zadanie wspieranie edukacji dzieci z doświadczeniem migracji, a także ich rodziców, kadry i dyrekcji szkoły oraz całej społeczności szkolnej w komunikacji i integracji. Szczęśliwa ta szkoła, która taką osobę posiada! Asystent zapewnia:

- wsparcie emocjonalne,
- pomoc w sytuacjach trudnych i konfliktowych,
- budowanie pozytywnego obrazu szkoły,
- podtrzymywanie tożsamości kulturowej,
- pomoc w integracji w środowisku,
- wsparcie dla nauczycieli – pomoc w czasie lekcji,
- kontrolowanie frekwencji,
- informowanie o sytuacji rodzinnej uczniów,
- współpracę z psychologiem i pedagogiem szkolnym,
- kontakty z rodzicami: telefoniczne i osobiste,
- udział w zebraniach z rodzicami,

- udział w posiedzeniach rady podczas omawiania spraw wychowawczych dotyczących cudzoziemców,
- prowadzenie zajęć wielokulturowych dla całej społeczności szkolnej,
- nauczanie uczniów cudzoziemskich języka kraju ich pochodzenia.

W sytuacji, w której szkoła nie dysponuje asystentem międzykulturowym, większość jego obowiązków spada na wychowawcę klasy i poszczególnych nauczycieli. Zatrudnienie takiej osoby odbywa się za zgodą organu prowadzącego, do którego w tej sprawie wnioskuje dyrektor.

Działania wspierające proces adaptacji ucznia cudzoziemskiego

Ważną rolę we wspieraniu procesu adaptacyjnego ucznia cudzoziemskiego może odgrywać również psycholog lub pedagog szkolny. Dla ucznia przeżywającego trudności adaptacyjne często najważniejsze jest wsparcie, życzliwa postawa i zrozumienie. Nie zawsze niezbędna jest rozmowa. Jeśli brak jest w szkole asystenta międzykulturowego, zadaniem psychologa jest zdobyć kompetencje kulturowe do pracy z dzieckiem cudzoziemskim. W związku z tym winien on poszerzyć wiedzę o pochodzeniu etnicznym i uwarunkowaniach kulturowych dziecka, aby lepiej rozumieć jego potrze-

w języku ojczystym, jeśli jest to możliwe. W sytuacjach problemowych można wykonać dostępne testy niewerbalne. Także wnioski wyciągnięte z obserwacji dziecka podczas zajęć w grupie rówieśniczej są cennym źródłem wiedzy o jego zachowaniu, samopoczuciu i reakcjach. Nauczyciel prowadzący zajęcia może wtedy swobodniej skoncentrować się na ich toku.

Psycholog może także przygotować warsztaty integracyjne dla uczniów w klasie wielokulturowej, gdzie szczególnie ważnym jest, by każdy uczeń czuł, że jego perspektywa kulturowa traktowana jest jako równie ważna i wartościowa. Umiejętności takie jak: rozwijanie współpracy, budowanie relacji koleżeńskich, wzajemna pomoc powinny być niezależne od pochodzenia i kultury.

Proces oceniania a bariera językowa

Dodatkowo częstym przedmiotem niejasności jest kwestia oceniania umiejętności szkolnych, szczególnie tych determinowanych poprzez zrozumienie języka. Propozycje pomocy, której może udzielić nauczyciel, zostały przedstawione w publikacji autorstwa Barbary Janik-Płocińskiej i Ewy Pawlic-Rafałowskiej pt. *Jak oceniać? Ocena i informacja zwrotna*. Zdaniem autorek nauczyciel powinien:

by oraz zachowania. Wspiera on również wychowawcę w przygotowaniu uczniów i rodziców na przyjęcie cudzoziemców.

Bardzo ważnym zadaniem dla psychologa i wychowawcy jest przekazanie informacji uczniom i rodzicom o innych grupach etnicznych i imigranckich, przybywających do szkoły. Poznanie się wzajemne i uzyskanie wiadomości na temat osób, które dołączą do społeczności klasowej, jest istotnym elementem nawiązania relacji i zgodnego współistnienia opartego na szacunku. Warto rozmawiać z uczniami o ksenofobii i dyskryminacji oraz kształtować umiejętność radzenia sobie z przejawami takich zachowań. Wskazane jest, aby wzmacniać pozytywne postawy zrozumienia i akceptacji rówieśników odmiennych kulturowo. Zagadnienia takie można realizować w ramach lekcji wychowawczych lub organizować spotkania po zajęciach lekcyjnych. Tego typu inicjatywy warto wplatać w codzienne życie szkoły.

Stworzenie profilu psychoedukacyjnego ucznia jest kolejnym zadaniem dla psychologa szkolnego. Aby udzielane wsparcie było dostosowane do potrzeb konkretnego ucznia, cenne jest, by psycholog poznał indywidualną historię dziecka, jak się ono czuje w nowej sytuacji, co mu się podoba, a co sprawia trudności, jak wyglądała dotychczasowa ścieżka edukacyjna ucznia, ile zna języków, jak bardzo jest zmotywowany do nauki, jakie posiada zdolności. W początkowej fazie przyjmowania ucznia warto, aby psycholog przeprowadził wywiad z opiekunami dziecka oraz sprawdził jego umiejętności

1. Na podstawie materiałów programowych przygotowywać krótkie, jasne i proste streszczenia lektur i innych tekstów oraz dostosowywać je do poziomu znajomości języka polskiego przez ucznia cudzoziemca.
2. Gramatykę traktować tylko funkcjonalnie.
3. Zaakceptować każdą prawidłową odpowiedź ucznia, nawet jednowyrazową czy błędną gramatycznie.
4. W wypowiedziach pisemnych oceniać walor komunikacyjności, akceptując wypowiedzi z błędami językowymi.
5. Rozwijać sprawność mówienia i pisania, do czego niezbędna jest współpraca z nauczycielem języka polskiego jako drugiego.
6. Oceniać umiejętności takie jak:
    - czytanie ze zrozumieniem, ale w odniesieniu tylko do tekstów spreparowanych;
    - wyszukiwanie informacji;
    - ogólne rozumienie tematyki i problematyki lektur;
    - charakterystyka i ocena postaci na podstawie tekstów spreparowanych;
    - inne umiejętności dostosowane do możliwości ucznia, ze szczególnym uwzględnieniem stopnia opanowania języka polskiego.
7. Stosować język instrukcji — wydawać krótkie, proste, jasne komunikaty oraz formułować krótkie pytania, np. „Kto jest bohaterem? Co robi bohater? Jaki jest bohater?”.
8. Umożliwić na każdej lekcji korzystanie ze słownika dwujęzycznego.

Dzięki posiadanej wiedzy grono pedagogicznie wspólnie będzie w stanie stworzyć przyjazne międzykulturowe środowisko.

Integracja ze środowiskiem a szok kulturowy

W krajach Unii Europejskiej dominują dwa modele integracji nowo przybyłych uczniów: model separacyjny (uczniowie cudzoziemscy pierwsze miesiące czy lata spędzają na nauce języka) i integracyjny (uczniowie od

i niejednoznaczności. Jego zdolności komunikowania się z innymi, w tym rozumienie języka i kodów kulturowych są już na poziomie pozwalającym na swobodny przepływ informacji.

6 zasad pracy z uczniem cudzoziemskim

Warto przyjąć w swojej szkole pewne ogólne zasady wspierające właściwe postawy wobec pracy z dzieckiem cudzoziemskim.

początku włączeni są do procesu edukacyjnego w klasie, z dodatkowymi lekcjami języka kraju przyjmującego). Ten drugi model funkcjonuje w Polsce, co w praktyce oznacza, że dziecko, korzystając ze swojego nieodwołalnego prawa do nauki – a także realizując jej obowiązek – wrzucane jest na głęboką wodę odmienności kulturowej, często bez możliwości werbalnego jej pojęcia.

W efekcie takiego zderzenia następuje reakcja emocjonalna zwana szokiem kulturowym. Doktor habilitowany nauk społecznych Krystyna Błeszyńska definiuje to jako „Zaburzenie fizycznego i psychicznego funkcjonowania człowieka wywołane przedłużającym się kontaktem z odmienną, nieznaną kulturą". Czyli im pobyt w obcym kraju dłuższy, tym szok kulturowy może być silniejszy. Stres tego rodzaju zmienia funkcjonowanie nie tylko na płaszczyźnie emocjonalnej, ale dotyka także sfery fizycznej, poznawczej i społecznej.

Wiedząc o tym, można dostosować wymagania w kolejnych fazach szoku kulturowego, w których może znajdować się uczeń cudzoziemski. W literaturze przedmiotu niektórzy antropolodzy wyróżniają trzy jego fazy:

Faza pierwsza to faza szoku

Dziecko wstępnie zaczyna orientować się w skali różnic kulturowych, które mogą być powodem zakłopotania i zagubienia. W efekcie możesz obserwować jego widoczne przeciążenie poznawcze, emocjonalne i fizyczne. Symptomy stresu związanego z brakiem znajomości kodu kulturowego, brakiem rozumienia norm i zachowań społecznych innych osób, nieadekwatnością własnego zachowania, poczuciem bezradności i zależności w tej fazie to: samoobwinianie się, spadek samooceny, unikanie kontaktów społecznych, wycofanie się i zmęczenie.

Faza druga to dostosowanie

Różnice kulturowe stają się nieco bardziej zrozumiałe, a dziecko lepiej odnajduje się w sytuacjach społecznych. Potrafi dostrzec zarówno zalety, jak i wady kraju pochodzenia oraz kraju goszczącego i dostosować się do nowych norm.

Faza trzecia to adaptacja

Następuje ona, gdy młody człowiek nabył umiejętności potrzebne do radzenia sobie w sytuacji zmiany

1. Poznaj potrzeby oraz oczekiwania dziecka migranckiego i jego rodziny.
2. Zaplanuj odpowiednie działania mające na celu włączenie ucznia do środowiska szkolnego (integracja, zapewnienie wsparcia, oferta zajęć).
3. Pracuj ze swoją klasą: przygotuj dzieci na przyjęcie nowego kolegi/koleżanki (wyposaż je w wiedzę o kulturze kraju pochodzenia ucznia, wyznawanej religii, o możliwych różnicach). Wskaż uczniom korzyści, jakie płyną z obecności w klasie dziecka z innego kręgu kulturowego.
4. Przygotuj rodziców dzieci polskich, wskazując korzyści z faktu obecności dziecka migranckiego w klasie – bądź nośnikiem idei szkoły wielokulturowej.
5. Zapewnij uczniowi migranckiemu zarówno pomoc asystenta międzykulturowego, jak i pomoc psychologiczną w celu łatwiejszej adaptacji w nowym dla niego środowisku.
6. Zaznajom się z metodami i formami pracy z uczniem cudzoziemskim.

Marcelina Wnęk

Pedagog, terapeuta, promotor zdrowia, właścicielka firmy edukacyjno-konsultacyjnej Win Your Life. W życiu zawodowym oddaje się pracy z osobami ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi i ich rodzinami oraz dba o rozwój osobisty i zawodowy terapeutów i nauczycieli

Bibliografia:

- Białek K., *Międzykulturowość w szkole. Poradnik dla nauczycieli i specjalistów*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2015.
- Błeszyńska K.M., *Migracje międzykulturowe jako wyzwanie dla polskiego systemu edukacji*, Warszawa 2010
- Janik-Płocińska B., Pawlic-Rafałowska E., *Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Warszawa 2010.
- Januszewska E., *Uczniowie cudzoziemscy w polskiej szkole – między integracją a marginalizacją*, Studia Edukacyjne nr 43, Poznań 2017.
- Januszewska E., Markowska-Manista U., *Dziecko kulturowo inne w Polsce; z badań nad edukacją szkolną*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2017
- Skałabnia B., *Dziecko z rodziny migranckiej w systemie oświaty*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2017.
- https://bezpiecznaszkola.men.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/uczniowe-z-roznych-kultur-w-szkole.pdf
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Kultura